

Charakterystyka osobowości wspinaczy wysokogórskich – przegląd literatury

Personality characteristics of mountaineers – review of the literature

Mariusz Sołtysik¹, Maria Flakus², Robert Pudło¹

¹ Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach,
Oddział Kliniczny Psychiatrii w Tarnowskich Górach

² Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Psychologii

Summary

The following paper presents the existing body of research on personality traits (within the framework of personality trait theory and Marvin Zuckerman's sensation seeking theory) of individuals engaging in high-risk sports, especially mountaineering and alpinism. In the review, two perspectives of theoretical analysis were taken into consideration: a psychological (concerning reflections on non-pathological personality characteristics of mountaineers) and a psychopathological one (concerning research on hypothetically pathological dimensions of the following traits). In both psychological and psychopathological perspective, the importance of sensation/stimulation seeking (understood as one of the personality dimensions) and deficiency of trait anxiety were analyzed. Both determinants can be linked with type T personality. In addition, numerous studies suggest that traits such as neuroticism, extraversion and conscientiousness may play important role in personality regulation of mountaineers. The presented reflection was supplemented by early reports referring to possible psychopathological traits, which may hypothetically indicate some personality disorders. The authors highlight the limitations of previous studies and point out possible directions of future research, in particular – necessity of including motivational factors, associated with engaging in high-risk sport activities.

Słowa kluczowe: osobowość, zaburzenia osobowości, wspinaczka wysokogórska

Key words: personality, personality disorders, mountaineering

Wprowadzenie

Zainteresowanie przyczynami, dla których ludzie podejmują się aktywności związanych z kolokwialnie rozumianym „zastrzykiem adrenaliny”, dostrzegalne jest tak w mediach, jak i literaturze naukowej. Pośród wielu perspektyw przyjmowanych

na gruncie psychologii i psychiatrii w badaniach sportów wysokiego ryzyka (*high-risk sports*) i ekstremalnych (*extreme sports*) na czoło wysuwa się koncentracja na czynnikach osobowościowych, które mają decydować o motywacji lub predyspozycji do podejmowania tego rodzaju aktywności.

Jednym z najbardziej znanych sportów wysokiego ryzyka jest wspinaczka wysokogórska, w szczególności alpinizm i himalaizm. Już w latach sześćdziesiątych XX wieku wielu badaczy zadawało sobie pytanie, co skłania ludzi do tej aktywności oraz w jakich obszarach należy poszukiwać czynników, które powodują, że decydują się oni na ryzyko związane ze zdobywaniem najwyższych szczytów – często ze cenę własnego zdrowia, a nawet życia [1–3]. Również sami wspinacze i alpiniści podejmowali autorefleksję nad tą kwestią, czego ślady znajdujemy w ich wspomnieniach i zapiskach [3].

W badaniach z tego zakresu można wyróżnić dwa kierunki. Pierwszy koncentruje się na wyodrębnieniu charakterystyk osobowościowych przedstawicieli tej dyscypliny sportowej, odróżniających ich od osób uprawiających inne rodzaje sportów. Różnice te dość często opisywane są jako odmienności w natężeniu poszczególnych cech osobowości – dyspozycji niemających najczęściej wymiaru psychopatologicznego. Stąd też perspektywę tę określić można jako psychologiczną. W grupie tej dominują badania ilościowe. Drugi kierunek badań – wyraźnie rzadziej obierany w pracach empirycznych – skupia się na ocenie poziomu psychopatologii osobowościowej osób uprawiających wspinaczkę wysokogórską. Badania prowadzone z tej perspektywy – głównie o charakterze jakościowym – szukają odpowiedzi na pytanie, czy w grupie osób uprawiających wspinaczkę dostrzec można cechy psychopatologiczne, potencjalnie związane z tą aktywnością. Ze względu na silnie zaznaczającą się komponentę kliniczną ową perspektywę można określić jako psychopatologiczną.

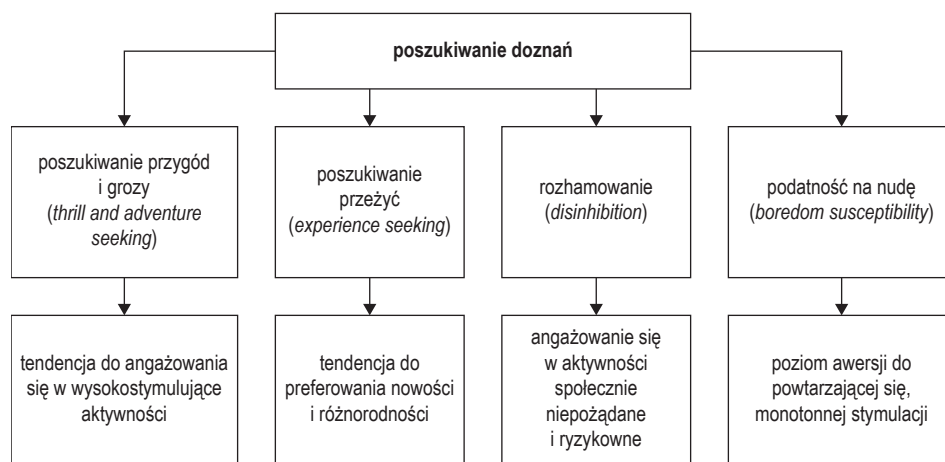
Cel i metoda

W niniejszym artykule podjęto próbę przedstawienia badań nad osobowością (z perspektywy psychologicznej i psychopatologicznej) osób uprawiających wspinaczkę wysokogórską. W tym celu dokonano przeglądu badań indeksowanych w ramach dwóch baz pełnotekstowych: PubMed i EBSCO. W trakcie zbierania danych wykorzystano następujące słowa kluczowe: „alpinizm”, „wspinaczka wysokogórska”, „osobowość”, „zaburzenia osobowości”. Na tym etapie w obszar wyszukiwania włączono także badania opatrzone słowami kluczowymi: „sporty wysokiego ryzyka” i „podejmowanie ryzyka”, jednakże w artykule przytoczono tylko te, w których część grupy badanej stanowili alpiniści. Pozwoliło to na zgromadzenie literatury głównie anglojęzycznej odnoszącej się do badanego zagadnienia. Dodatkowo w prezentowanym niżej przeglądzie badań zdecydowano się zaprezentować nieindeksowane w wymienionych bazach publikacje w języku polskim, co uzasadnione było doniosłym znaczeniem naukowym tych prac, jak również koniecznością uwzględnienia polskiej perspektywy kulturowej w badaniach nad alpinistami i wspinaczami wysokogóorskimi.

Osobowościowa charakterystyka wspinaczy wysokogórskich i alpinistów – perspektywa psychologiczna

Poszukiwanie doznań w grupie wspinaczy wysokogórskich

Wiele badań łączy uprawianie sportów wysokiego ryzyka z poszukiwaniem doznań – konstruktem osobowościowym wprowadzonym na łamy psychologii przez Marviną Zuckermana. Rozumiany jest on jako potrzeba zróżnicowanych, intensywnych i złożonych doświadczeń przejawiająca się behawioralną tendencją do podejmowania zachowań, które mogą zapewnić taki poziom stymulacji. Zdaniem Zuckermana poszukiwanie doznań to konglomerat czterech bardziej szczegółowych składowych (zob. rys. 1) [4–5].

Rysunek 1. Składowe poszukiwania doznań (opracowanie własne) [4, 5]

Powyższy model teoretyczny odzwierciedla struktura czynnikowa narzędzia psychometrycznego służącego do pomiaru poszukiwania doznań, tj. *Skali Poszukiwania Doznań (Sensation Seeking Scale – SSS-V)*. W jego ramach wyróżniono wynik ogólny, oznaczający ogólne zapotrzebowanie na stymulację, oraz cztery wymiary szczegółowe (podskale).

Jeśli chodzi o charakterystykę poszukiwania doznań jako wymiaru osobowościowego, można przypuszczać, że osoby uprawiające sporty wysokiego ryzyka będą mieć wyższy poziom tej cechy niż ci, którzy decydują się na aktywności bardziej konwencjonalne. Potwierdzeniem tej tezy są wyniki licznych badań ilościowych, w których wykorzystano skalę SSS-V, prowadzonych wśród przedstawicieli sportów ekstremalnych, np. spadochroniarzy, kierowców rajdowych, wspinaczy wysokogórskich, a także wśród osób uprawiających *downhill*, szybownictwo oraz *free-diving*¹ [6–10].

¹ *Free-diving* – nurkowanie na wstrzymanym oddechu. Cechą charakterystyczną odróżniającą tę dyscyplinę od tradycyjnego nurkowania jest nieużywanie akwalungu przez nurka.

Podobny kierunek różnic ujawniają badania porównujące wspinaczy wysokogórskich i alpinistów z wybranymi grupami kontrolnymi. W badaniach Fowlera i wsp. [11] zestawiono wspinaczy wysokogórskich oraz osoby gotowe na podjęcie tej aktywności w niedługim czasie ($N = 27$) z grupą studentów niezainteresowanych wspinaczką ($N = 32$). Wyniki badań wskazały, że grupa kontrolna charakteryzowała się niższym poziomem poszukiwania doznań (różnica istotna statystycznie na poziomie $p < 0,05$), a także niższym wynikiem w zakresie tendencji do poszukiwania grozy i przygód (różnica istotna statystycznie na poziomie $p < 0,001$).

Również w niezależnych badaniach Robinsona [12], w których porównywano profesjonalnych wspinaczy skałkowych ($N = 30$) z danymi normatywnymi ($N = 377$ dla SSS-V i $N = 253$ dla *Inwentarza Cechy Lęku*), w grupie badawczej odnotowano wyższy poziom poszukiwania doznań oraz jego dwóch komponentów: poszukiwania grozy i przygód oraz poszukiwania przeżyć (obie różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,001$). W badaniach tych wskazano także na niższy poziom lęku, zmierzonego *Inwentarzem Cechy Lęku* (*Trait Anxiety Inventory* – TAI) i rozumianego jako cecha (*trait anxiety*), charakteryzującego wspinaczy skałkowych (różnica istotna statystycznie na poziomie $p < 0,01$) [12]. Wyniki te wydają się zbieżne z tymi, jakie uzyskał Levenson [13] w podobnych badaniach zrealizowanych wśród wspinaczy skałkowych ($N = 18$), w których dodatkowo w badanej grupie odnotowano niższy poziom rozhamowania (różnica istotna statystycznie na poziomie $p < 0,05$).

Interesujące rezultaty badawcze uzyskała w swoich badaniach Freixenet [7]. Przebadła ona cztery grupy złożone z: (1) uczestników wyprawy himalaistycznej ($N = 27$), (2) wspinaczy górskich i narciarzy ($N = 72$), (3) zawodników uprawiających sporty niezwiązane ze wspinaczką ($N = 221$) oraz (4) z osób nieuprawiających żadnych sportów ekstremalnych, stanowiących grupę kontrolną ($N = 54$). Zgodnie z oczekiwaniami grupa kontrolna miała istotny statystycznie niższy poziom poszukiwania doznań oraz komponentów z nim związanych (tj. poszukiwania przygód i grozy oraz poszukiwania przeżyć) niż pozostałe grupy. Istotne statystycznie różnice odnotowano także między grupą wspinaczy i osób nieuprawiających sportów ryzykownych – pierwsza z grup uzyskiwała konsekwentnie wyższe wyniki zarówno jeśli chodzi o ogólną tendencję do poszukiwania doznań, jak i poszukiwanie grozy i przygód oraz poszukiwanie przeżyć (wszystkie różnice istotne statystycznie na poziomie $p < 0,05$) [7].

Ciekawą sugestię co do mechanizmów osobowościowych łączących u podstaw poszukiwania silnej stymulacji, której wyrazem może być wspinaczka wysokogórska, sformułował w swojej analizie jakościowej wspinaczy wysokogórskich Gray [1]. Zbadał on doświadczonych alpinistów zrzeszonych w organizacjach alpinistycznych ($N = 28$), instruktorów wspinaczki ($N = 28$), wspinaczy skałkowych ($N = 39$), osoby zainteresowane górkimi aktywnościami sportowymi ($N = 45$) oraz osoby niezainteresowane wspinaczką ($N = 11$). Według niego u alpinistów występuje stosunkowo niska podatność na karę, współwystępująca z wysoką potrzebą nagrody [1]. Podobne sugestie znaleźć można także w innych badaniach, w których zaobserwowano różnice w zakresie unikania pobudzenia między grupami osób preferującymi sporty ryzykowne i bezpieczne [14]. Grey stwierdził również, że czołowi, doświadczeni himalajscy, odnoszący duże sukcesy, prezentowali bardziej

zachowawcze i krytyczne podejście, wykazywali się większym spokojem i asertywnością, ale też uporem [1].

Chociaż dotychczas prowadzone badania dość regularnie wskazują na wyższy poziom poszukiwania doznań (w tym jego dwóch komponentów, tj. poszukiwania przygód i grozy oraz poszukiwania przeżyć) w grupie wspinaczy wysokogórskich, to dość sporadycznie raportowane są różnice w zakresie komponenty związanej z podatnością na nudę. Istnieją jednak pewne przesłanki wskazujące na to, że cecha ta może być kluczowa dla opisu różnic w obrębie grupy samych wspinaczy, którą uznać można za raczej niejednorodną (np. pod względem poziomu doświadczenia w zakresie wspinaczki oraz podejmowanego ryzyka). Przykładowo w badaniach Breivika [10] dokonano porównania między uczestnikami wyprawy na Mount Everest ($N = 7$) a profesjonalnymi wspinaczami niezaangażowanymi w ekspedycję ($N = 38$). Jedynym wymiarem poszukiwania doznań, w którego zakresie odnotowano różnice między grupami, była podatność na nudę – okazała się ona wyższa wśród uczestników wyprawy na Mount Everest (różnica istotna na poziomie $p < 0,05$).

Osobowość wspinaczy wysokogórskich w perspektywie teorii cech

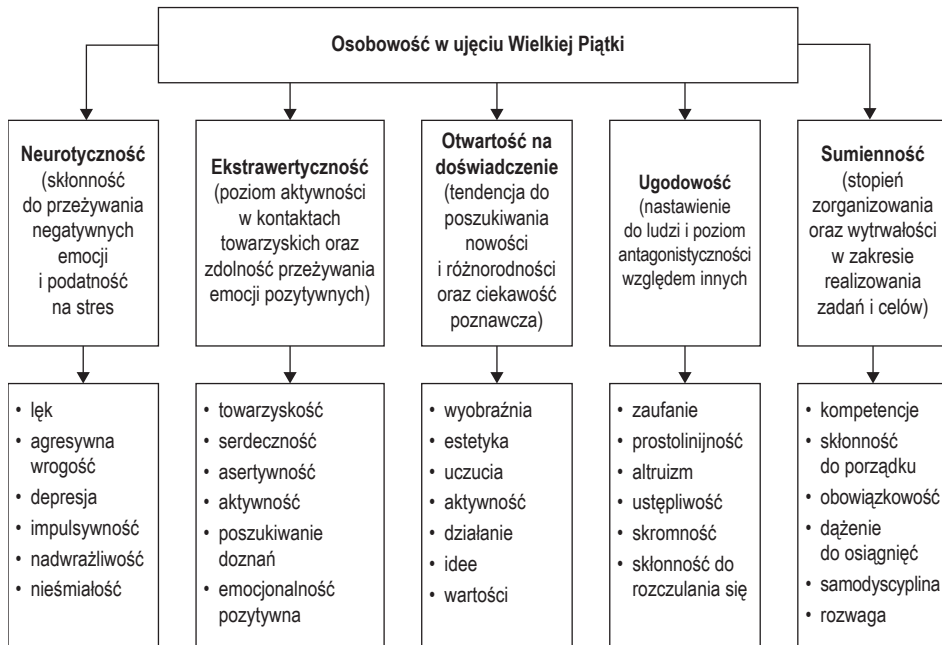
Inną ramą teoretyczną wykorzystywaną w badaniu osobowości przedstawicieli sportów wysokiego ryzyka, a w tym również wspinaczy wysokogórskich, jest teoria cech [15]. Jednym z pierwszych badań dotyczących osobowości alpinistów były badania jakościowe Lestera [16, 17], w których wzięli udział uczestnicy wyprawy na Mount Everest ($N = 17$). Przeprowadzono je przed wyprawą. Stosując metody jakościowe (wywiad i obserwacja psychologiczna) oraz testowe (test Rorschacha i Test Apercepcji Tematycznej), wyodrębniono charakterystyki alpinistów, takie jak nonkonformizm (wyrażający się przez skłonność do kwestionowania obowiązujących zasad i do wychodzenia poza ograniczenia) oraz dążenie do niezależności i samowystarczalności. Lester określił także alpinistów jako spontanicznych i pewnych siebie, a jednocześnie zdystansowanych w relacjach z innymi ludźmi.

Nieco odmienne wnioski sformułowano na podstawie badania jakościowego wspinaczy włoskich, w którym użyto analogicznych metod badawczych [18]. Zauważono w nim raczej niski poziom poczucia własnej wartości wspinaczy – co wydaje się sprzeczne z rezultatami uzyskanymi wcześniej przez Lestera [16, 17], wskazującymi na dość wysoką pewność siebie alpinistów. Jednocześnie zwrócono uwagę na podwyższony poziom aspiracji w tej grupie (rozumianych jako potrzeba osiągnięć i realizowania własnych ambicji) [18].

Odmienne rezultaty uzyskane w badaniach Lestera [16, 17] i Rossi [18] mogą być uwarunkowane charakterem próby badanej. W badaniach Lestera była to grupa wspinaczy, którzy mieli większe doświadczenie we wspinaczce w Himalajach. W badaniach Rossi grupę badawczą stanowili raczej młodzi wspinacze, przypuszczalnie o mniejszym doświadczeniu.

Podobne rozbieżności dotyczą badań z tego zakresu prowadzonych w ramach modelu Wielkiej Piątki (*Big Five*). Większość z nich wskazuje, że cechy takie jak neurotyczność, ekstrawertyczność i sumienność mogą stanowić zmienne predysponujące

do uprawiania sportów określanych jako ekstremalne [19–24]. Zwykle wykorzystują one dwa narzędzia: inwentarze osobowości NEO-FFI oraz NEO-PI-R, przeznaczone do badania: (a) pięciu metaczynników osobowości (ich badanie umożliwiają zarówno

Rysunek 2. Cechy osobowości w modelu Wielkiej Piątki (opracowanie własne)

skala NEO-FFI, jak i NEO-PI-R), oraz (b) cech szczegółowych (bada się je za pomocą testu NEO-PI-R), których konceptualizacje pojęciowe przedstawiono na rysunku 2.

Istnieje jednak szereg wątpliwości, jeśli chodzi o charakter zależności łączącej owe cechy z uprawianiem sportów ekstremalnych. Przykładowo w badaniach prowadzonych przez Vollrath i wsp. [20, 21] stwierdzono, że osoby o wyższym poziomie ekstrawersji chętniej podejmują wyższy poziom ryzyka (korelacje te były jednak bardzo niskie, między 0,11 a 0,12, istotne statystycznie na poziomie $p < 0,01$ i $p < 0,001$). Analogiczne rezultaty uzyskano w metaanalizie przeprowadzonej przez Clarke i Robertsona [22]. Wydaje się to sprzeczne z wcześniejszymi badaniami, w których niższy poziom ekstrawersji (a dokładniej jeden z jej wymiarów – emocjonalność pozytywna) wiązał się z większą gotowością do podejmowania ryzyka (korelacja na poziomie – 0,22, istotna statystycznie na poziomie $p < 0,05$) [23, 24].

Tłumacząc te rozbieżności, Castanier i wsp. [25] w swoich badaniach na grupie 302 osób uprawiających sporty ekstremalne zwracają uwagę, że ekstrawertyczność może pełnić w tej relacji różne funkcje. Z jednej strony, pozytywna afektywność idąca często w parze z tą cechą może sprawiać, że ekstrawertycy rzadziej będą podejmować

zachowania ryzykowne (jako sposób odreagowania bądź *acting out*). Z drugiej strony, ekstrawertycy często potrzebują wysokiego poziomu stymulacji, co paradoksalnie może ich skłaniać do podejmowania aktywności obarczonych większym stopniem ryzyka [25].

Podobne wątpliwości rodzi natura zależności między neurotycznością a podejmowaniem ryzyka. Część badań wskazuje na pozytywny związek między nimi – w ujęciu tym wyższy poziom neurotyczności wiąże się z większą tendencją do zachowań ryzykownych [20, 22]. W niektórych badaniach relacja ta miała jednak charakter bardziej złożony, a poszczególne składowe neurotyczności powiązane były negatywnie z podejmowaniem ryzyka. Przykładowo w badaniach Sleasmana niższy poziom depresyjności łączył się z większą tendencją do podejmowania ryzyka [26]. Pokazuje to, że choć wiele cech związanych z neurotycznością może sprzyjać poszukiwaniu zachowań ryzykownych, np. w ramach odreagowania napięcia czy dystresu, to niektóre bardziej szczegółowe charakterystyki mogą stanowić czynniki powiązane z obniżeniem skłonności do tego rodzaju zachowań [25, 27].

Najmniej wątpliwości budzi związek między sumiennością a podejmowaniem ryzyka. W większości prowadzonych do tej pory badań silne natężenie tej cechy zwykle korelowało z mniejszą tendencją do zachowań ryzykownych [20–22].

Typologia osób podejmujących ryzyko w kontekście cech osobowości Wielkiej Piątki

Castanier i wsp. [25] postulują ujmowanie opisanych wyżej cech osobowościowych w ramach typologii, w której kombinacje cech takich jak ekstrawersja, neurotyczność i sumiennosc mogą predysponować do podejmowania mniejszego lub większego ryzyka. W badaniu prowadzonym w grupie 302 mężczyzn angażujących się w sporty wysokiego ryzyka (*downhill*, wspinaczka wysokogórska, narciarstwo wysokogórskie, paralotniarstwo i skoki ze spadochronem) ujawniono, że osoby częściej podejmujące ryzyko cechują: niski stopień sumiennosci, wysoki stopień ekstrawersji i/lub wysoki stopień neurotyczności (typ impulsywny, hedonistyczny i niepewny). Osoby rzadziej podejmujące ryzyko z kolei charakteryzują: wysoki poziom sumiennosci i niski lub wysoki poziom ekstrawersji (typ sceptyczny, podmiotowy i przedsiębiorczy). Osoby o takiej konstelacji osobowościowej rzadziej podejmowały aktywności obciążone wysokim poziomem ryzyka, zgłaszały także mniejszą liczbę urazów i wypadków. Wyodrębnione typy osobowości i opisujące je cechy przedstawiono w tabeli 1 [25].

Badacze tłumaczą omówione wyżej rezultaty badań, odwołując się do specyficznych funkcji, jakie spełniają określone cechy osobowości. Podejmowanie ryzyka przez osoby typu impulsywnego wyjaśnić można poszukiwaniem doznań oraz brakiem umiejętności do odraczania gratyfikacji, a tym samym – poszukiwaniem zachowań, które dają natychmiastową przyjemność, z pominięciem ewentualnych przyszłych konsekwencji oraz ryzyka z tym związanego. Jednocześnie poszukiwanie wysoko stymulujących, ryzykownych aktywności może stanowić także ucieczkę od doświadczanych trudności. W tym wypadku stopniowe zwiększanie natężenia

bodźców (czyli decydowanie się na ponoszenie coraz większego ryzyka) w celu odczucia ulgi oraz polepszenia swego dobrostanu może się zmienić w czynność potencjalnie uzależniającą – jako jedyny dostępny sposób zapewnienia sobie gratyfikacji i regulacji afektu [25].

Orientacja na doświadczanie pozytywnych emocji dostrzegalna jest także u osób o hedonistycznym typie osobowości, aczkolwiek tutaj nacisk należy położyć raczej na poszukiwanie pozytywnych emocji, a nie – tak jak w wypadku osób o impulsywnym typie osobowości – na ucieczkę przed negatywnym afektem. Hedoniści zatem poszukiwać będą wysokiej stymulacji w celu zaspokojenia swoich potrzeb – wiążących się najczęściej z preferencją wyższego poziomu stymulacji [25].

Mniej jasna natomiast wydaje się geneza poszukiwania ryzyka przez osoby o niepewnym typie osobowości, cechujących się wysoką neurotycznością oraz niskim poziomem ekstrawersji i niską sumiennością. Prawdopodobnie można ją przypisać interpersonalnemu skrępowaniu oraz dużemu poziomowi negatywnej emocjonalności, charakterystycznym dla tej konfiguracji cech [25].

Tabela 1. Typologia osób podejmujących ryzyko i niepodejmujących ryzyka w sportach ekstremalnych [25]

Typ	Neurotyczność	Ekstrawertyczność	Sumiennność	Podjęmowanie ryzyka
Impulsywny	wysoka	wysoka	niska	wysokie
Hedonistyczny	niska	wysoka	niska	
Niepewny	wysoka	niska	niska	
Sceptyczny	niska	niska	wysoka	niskie
Podmiotowy	wysoka	niska	wysoka	
Przedsiębiorczy	niska	wysoka	wysoka	

Osobowościowa charakterystyka wspinaczy wysokogórskich i alpinistów – perspektywa psychopatologiczna

Osobowość typu T

Mając na uwadze konstelację różnych cech, głównie poszukiwania doznań i impulsywności, do literatury przedmiotu wprowadzone zostało pojęcie osobowości typu T. Wyraża się ona potrzebą przeżywania zróżnicowanych, intensywnych i złożonych doświadczeń oraz behawioralną tendencją do podejmowania zachowań, które mogą zapewnić wysoki poziom stymulacji [28]. Cechy związane z osobowością typu T mogą mieć zarówno pozytywne (np. entuzjastyczne podejmowanie rekreacyjnego ryzyka), jak i negatywne (np. zachowania społecznie nieakceptowane) konsekwencje dla funkcjonowania jednostki [28, 29].

Profile osobowościowe wspinaczy wysokogórskich

W ujęciu psychopatologicznym znaczące wydają się badania jakościowe Zdzisława Ryna, którymi objęto grupę 20 alpinistów przebywających okresowo na wysokości około 7000 m n.p.m. oraz 10 alpinistek, które wspiwały się powyżej 4000 m n.p.m. Wywiad psychiatryczny uzupełniono analizą wyników uzyskanych przez badanych w 16-czynnikowym *Kwestionariuszu Osobowości Cattella*. Ryn wyróżnił dwa profile osobowościowe badanych alpinistów.

Pierwszy, schizoidalno-psychasteniczny (najczęstszy), cechował się wycofaniem interpersonalnym. Wyrażał się brakiem potrzeby utrzymywania kontaktów z innymi, tajemniczością, zachowywaniem rezerwy, unikaniem kontaktów interpersonalnych, ekscentrycznością oraz niekonwencjonalnością. Wyraziste u badanych były wrażliwość emocjonalna, trudności w utrzymywaniu dyscypliny i dostosowywaniu się do norm obowiązujących w społeczeństwie, a w związku z tym dysforyczność, agresywność w sytuacjach postrzegania otoczenia jako intruzywnego oraz trudność w ujawnianiu emocji, co przejawiało się skłonnością do fantazjowania i śnienia na jawie.

Drugim wyróżnionym profilem osobowościowym był typ asteniczno-neurotyczny. Cechował się on unikaniem interpersonalnym, przy jednocześnie dość wyrazistej potrzebie kontaktów, współwystępującej z lękiem przed zranieniem i wrażliwością emocjonalną. Charakterystyczne dla tej grupy były nieśmiałość, zachowania neurotyczne i objawy nerwicowe (neurasteniczne, w postaci fobii, epizodów depresyjnych i objawów psychosomatycznych), występujące np. w sytuacjach wystawienia na ocenę, kompensowane potrzebą samopotwierdzenia i wysokimi aspiracjami [3, 30].

Na obecność pewnych cech o potencjalnie psychopatologicznym wymiarze zwrócił także uwagę Breivik [10], który badał norweskich himalaistów zdobywających w 1985 roku Mount Everest. W swoich badaniach, podobnie jak Ryn, wykorzystał skalę osobowości stworzoną przez Cattella. Wspinacze osiągnęli bardzo wysokie wyniki, jeśli chodzi o:

- siłę ego – czynnik C+, odnoszący się do stabilności emocjonalnej oraz zdolności do adaptacji w sytuacjach emocjonalnie obciążających,
- dominację – czynnik E+, oznaczający skłonność do zachowań asertywnych i niezależnych,
- otwartość na zmiany – czynnik Q1+, rozumiany jako gotowość do myślenia krytycznego,
- samowystarczalność – czynnik Q2+, wiążący się z preferencją do podejmowania samodzielnych decyzji i działań,
- niekonwencjonalność – czynnik M+, zbliżony do kreatywności oraz wiążący się z niedbałością w stosunku do spraw codziennych.

Uzyskali oni natomiast bardzo niskie wyniki w:

- superego – czynnik G-, wiążący się z niewielkim poczuciem się do zobowiązań oraz unikaniem przestrzegania zasad,

- czujności – czynnik L-, odnoszący się do niskiego poziomu ufności oraz zdolności do nawiązywania przyjacielskich relacji z innymi,
- wątpliwości – czynnik O-, oznaczający niską zdolność do bycia pewnym siebie i zachowywania pogody ducha,
- perfekcjonizmie – czynnik Q3-, warunkujący niewielką zdolność do samodyscypliny oraz odraczania impulsów,
- napięciu – czynnik Q4-, oznaczający niski stopień zrelaksowania i spokoju,
- wrażliwości – czynnik I-, odnoszący się do niskiej skłonności do ulegania nierealistycznym obawom [10].

W innych badaniach Breivik [31, 32] stwierdził zarazem, że wspinacze wysokogórscy są bardziej stabilni emocjonalnie od spadochroniarzy bądź osób uprawiających *sky diving*, ale przy tym zdecydowanie najbardziej introwertyczni. Wyróżnił on także dwa typy himalaistów. Pierwszy opisywał jako bardziej introwertyczny, wrażliwy z dużą komponentą napięcia i lęku. Drugi typ to według niego niezależni wspinacze z niskim poczuciem winy i lęku [31, 32].

Pewne sugestie co do istnienia obu opisanych przez Breivika profili osobowościowych (zblizonych do tych, jakie opisywał Ryn) znaleźć można w innych badaniach. Przykładowo Jackson [33] stwierdził, że czołowi wspinacze górscy z jednej strony zachowują się z rezerwą, są nieśmiali społecznie i skryci, a z drugiej myślą w sposób abstrakcyjny, są dominujący, impulsywni, nastawieni na osiągnięcie celu, obdarzeni wyobraźnią, otwarci na nowe doświadczenia i pewni siebie. Podobne rezultaty uzyskano w badaniach prowadzonych w grupie 22 członków włoskiej wyprawy na K-2 z 1983 roku. Wspinacze ci osiągnęli wyższe wyniki, jeżeli chodzi o takie parametry jak zachowanie rezerwy, nastawienie na osiągnięcie celu czy większe zrelaksowanie [34].

Inne badania przynoszą dowody na istnienie drugiego z typów osobowościowych wyróżnionych przez Breivika. Vanek i Hosek [35] przebadali 13 czechosłowackich wspinaczy. Osiągali oni wysokie wartości w sferze dominacji, byli nastawieni na osiągnięcie celu, z jednej strony byli praktyczni, czujni, skryci oraz samodzielni, a z drugiej rozluźnieni, pewni siebie i niezależni oraz nie przejawiali lęku. Podobny profil osobowościowy wspinaczy uzyskiwano także w innych badaniach, w których stwierdzano u badanych niższy poziom lęku, stabilność emocjonalną, silne poczucie rzeczywistości oraz silne poczucie sukcesu, niezależności i asertywności [36].

Problemy i ograniczenia dotychczasowych badań

Możliwe przyczyny rozbieżności

Badania dotyczące wspinaczy wysokogórskich przynoszą wiele cennych informacji na temat cech osobowości charakterystycznych dla tej grupy. Na podstawie badań prowadzonych w paradygmacie teorii poszukiwania doznań i nad osobowością typu T można wysnuć wnioski, że są to osoby o dużym zapotrzebowaniu na stymulację i aktywnie poszukujące silnych wrażeń [7, 11–13], o niższej podatności na karę i wyższej podatności na nagrodę [1, 14]. Jednocześnie wiele wskazuje, że w grupie tej duże

znaczenie mają takie cechy jak wysoki poziom ekstrawersji (wiążący się z wysokim poziomem stymulacji i mniejszą skłonnością do odreagowań), wysoki poziom niektórych komponentów neurotyczności oraz niski poziom sumienności [19–27].

Przy czym rezultaty badań prowadzonych na grupach elitarnych wspinaczy wysokogórskich wydają się bardziej niejednorodny niż w wypadku badań obejmujących bardziej ogólne populacje. Przykładowo zarówno w pracach Ryna [3, 30], jak i Breivika [31, 32] wyodrębniono dwa podtypy wspinaczy, którzy różnili się pod względem takich charakterystyk jak pewność siebie, stabilność emocjonalna oraz ekstrawersja. Raz jawili się oni jako stabilni emocjonalnie ekstrawertycy, innym razem – jako niepewni siebie introwertycy.

Różnice te można tłumaczyć na dwa sposoby. Po pierwsze, trzeba stwierdzić, że grupa wspinaczy wysokogórskich jest silnie zróżnicowana pod względem uprawianego stylu wspinaczki (np. alpejskiej, zimowej, zespołowej vs. indywidualnej). Można zatem przypuszczać, że odmienne typy aktywności wspinaczkowej będą się łączyć z innymi cechami osobowości. Po drugie zaś, istotny wydaje się poziom doświadczenia w zakresie wspinaczki. Niestety większość dostępnych badań raczej nie uwzględnia tych zagadnień i rzadko kontroluje związane z nimi czynniki.

W świetle dużego zróżnicowania rezultatów uzyskiwanych w omawianych badaniach zasadne byłoby też rozpatrywanie cech osobowości himalaistów z uwzględnieniem warunków środowiskowych i przynależności kulturowej badanych. Pogląd taki znajduje potwierdzenie w pracy Monasteri i wsp. [37], którzy stwierdzili, że wspinacze górscy mają bardzo różne profile osobowościowe. Wśród czynników warunkujących owe różnice autorzy wymieniają środowisko, w którym przebywają himalaiści, presję otoczenia, zmieniającą się popularność społeczną, zainteresowanie mediów oraz komercjalizację tego sportu.

Ograniczenia teoretyczne dotychczas prowadzonych badań

Uznaje się, że badania dotyczące osobowości wspinaczy wysokogórskich (a także osób uprawiających inne sporty ryzykowne) prowadzone z perspektywy teorii poszukiwania doznań upraszczają problem motywacji do podejmowania tego typu aktywności. Niektórzy badacze zwracają uwagę na to, że poszukiwanie różnic w zakresie poszukiwania doznań między osobami decydującymi się na uprawianie sportów ryzykownych a osobami niepodejmującymi podobnej aktywności samo w sobie stanowi poniekąd tautologię. Wiele stwierdzeń używanych w popularnych narzędziach do pomiaru tego konstruktowi odnosi się bezpośrednio do uprawiania sportów ryzykownych oraz czerpania z nich przyjemności [38–41]. Stawia to pod znakiem zapytania trafność metody badania poszukiwania doznań, o czym mówią badacze niezajmujący się bezpośrednio problematyką sportów ekstremalnych [42].

Jakkolwiek poszukiwanie doznań może częściowo tłumaczyć tendencję do podejmowania ryzyka, to należy zaznaczyć, że dotychczasowe badania wskazywały na niewielki poziom wariancji wyjaśnionej za pomocą tego modelu [43, 44]. Potencjalną przyczyną takiego stanu rzeczy może być fakt, że konstrukt poszukiwania doznań nie uwzględnia innych wymiarów motywacji, które mogą stanowić podstawę poszuki-

wania stymulacji w uprawianiu sportów ryzykownych (np. dążenie do mistrzostwa, motywacja do osiągnięć, potrzeby związane z rywalizacją, przewyciężaniem lęku i własnych słabości) [38–41]. Takie stanowisko można odnaleźć w jakościowej i teoretycznej refleksji nad istotą alpinizmu i wspinaczki wysokogórskiej *in genere*. Ryn, odnosząc się do roli rywalizacji w alpinizmie, zwracał uwagę na rolę motywacji do pokonywania własnych słabości (rozumianej jako rodzaj motywacji wewnętrznej) – pierwotnej w jego mniemaniu względem pozornie wybijającej się na pierwszy plan rywalizacji zewnętrznej. Jego zdaniem motywacja ta ma swoje źródło w cechach osobowości alpinistów, skłaniających do podejmowania „walki z sobą” oraz przewyciężania własnych ograniczeń. Porównuje on wręcz wspinaczkę do „walki o poczucie własnej wartości” [2].

Motywacja do podejmowania ryzyka oraz jej funkcje jako możliwy kierunek badawczy

Warto zaznaczyć, że zachowania ryzykowne, w tym uprawianie sportów ekstremalnych, mogą spełniać wiele różnych funkcji, przyczyniając się choćby do regulacji afektu (np. jako sposób na uniknięcie lub zredukowanie negatywnego napięcia emocjonalnego, a także wzbudzenie afektu o znaku dodatnim) [45, 46]. Niektórzy sugerują ponadto, że zachowania ryzykowne mogą stanowić szczególną atrakcję dla osób o konstytucyjnie wyższym poziomie lęku (wynikającym np. ze struktury osobowości lub indywidualnej charakterologii). W tym rozumieniu podejmowanie ryzyka daje możliwość doświadczenia i kontrolowania intensywności lęku przez celową ekspozycję na sytuacje lękotwórcze [47–50].

Mając to na uwadze, należy rozważyć dodatkowe czynniki warunkujące podejmowanie aktywności związanych z ryzykiem (w tym wspinaczki wysokogórskiej), wykraczające poza samą tendencję do poszukiwania doznań. Jednym z nich mogą być np. strategie samoregulacji, związane ze świadomymi działaniami podejmowanymi przez jednostkę w celu złagodzenia skutków negatywnego afektu lub uniknięcia go. Przykładowo w badaniach Castaniera i wsp. [27] sprawdzano, czy wspinaczka wysokogórska może stanowić sposób na redukcję napięcia związanego z lękiem. Badaniem objęto 105 wspinaczy wysokogórskich. W grupie tej zaobserwowano spadek poziomu lęku po wspinaczce w porównaniu z pomiarem początkowym. Związek ten moderowany był przez poziom wykorzystywania strategii samoregulacji łączących się z tendencją do unikania sytuacji powodujących wzrost napięcia – im większą dana osoba miała tendencję do korzystania z tej strategii, tym bardziej w efekcie wspinaczki spadał poziom jej lęku. Wyniki te sugerują, że wspinacze wysokogórscy czerpią ze wspinaczki istotne korzyści emocjonalne w postaci zmniejszenia negatywnego afektu. Należy przy tym zaznaczyć, że nie wiąże się to z automatycznym wzrostem poziomu pozytywnej afektywności, która w toku badania nie ulegała zmianie bez względu na stosowane strategie samoregulacji [27].

O roli strategii samoregulacji we wspinaczce wysokogórskiej pisał także Ryn [49, 50], zwracając uwagę na dwie możliwe tendencje, które potencjalnie mogą decydować o motywacji do uprawiania tego sportu. Pierwsza z nich to strategia ukierunkowana

na wzbudzanie pozytywnego stanu emocjonalnego, który zwiększa poczucie integracji psychicznej oraz ostrość i wyrazistość przeżywania, przez co odbierany jest jako przyjemność. Druga ze strategii ukierunkowana jest na unikanie negatywnego stanu emocjonalnego, wzbudzanego za sprawą codziennych obowiązków oraz subiektywnego poczucia frustracji. Rozmowy z alpinistami prowadzone przez Ryna wskazały, że strategia ta była charakterystyczna najczęściej dla osób zgłaszających dolegliwości o charakterze nerwicowym w życiu codziennym (np. niepokój, niepewność, lęk, objawy psychosomatyczne) [49, 50].

Zarówno analiza jakościowa Ryna [2], jak i badania ilościowe prowadzone przez Castaniera i wsp. [27] wskazują, że strategie samoregulacji stanowią istotny czynnik determinujący podejmowanie takich aktywności, jak wspinaczka wysokogórska czy ogólnie sporty ekstremalne. Jednocześnie w obu pracach dostrzec można, że strategie ukierunkowane na unikanie negatywnego afektu lub wzbudzanie pozytywnego afektu traktowane są jako ortogonalne sposoby regulacji reakcji emocjonalnych, nie zawsze z sobą powiązane. Skłania to do przypuszczenia, że osoby o odmiennej konfiguracji cech osobowości mogą mieć tendencję do uruchamiania różnych strategii samoregulacji. Biorąc zaś pod uwagę podobieństwa między unikową regulacją napięcia negatywnego a mechanizmem odreagowania (*acting out*), a także spostrzeżenia Ryna [2] dotyczące związku między tym sposobem samoregulacji a objawami psychopatologicznymi, można stwierdzić, że potencjalnie interesującym kierunkiem dalszej analizy byłoby pogłębienie doniesień na temat mechanizmów psychopatologicznych w grupie alpinistów.

Piśmiennictwo

1. Gray D. *Personality and climbing*. The Alpine Journal 1968; November: 167–172.
2. Ryn Z. *Istota rywalizacji w alpinizmie*. Tatarnik 1969; 205(4): 145–146.
3. Ryn Z. *Motywacja wspinaczki wysokogórskiej a osobowość alpinistów*. Psychiatr. Pol. 1969; 3(4): 457–462.
4. Zuckerman M. *Behavioral expressions and biosocial biases of sensation seeking*. New York: Cambridge Press; 1994.
5. Zuckerman M. *Sensation seeking and risky behavior*. Washington: American Psychological Association; 2006.
6. Cronin C. *Sensation seeking among mountain climbers*. Pers. Individ. Differ. 1991; 12(6): 653–654.
7. Freixanet MG. *Personality profile of subject engaged in high physical risk sports*. Pers. Individ. Differ. 1991; 12(10): 1087–1093.
8. Jack SJ, Ronan KR. *Sensation seeking among high – and low-risk sports participants*. Pers. Individ. Differ. 1998; 25(6): 1063–1083.
9. Guskowska M, Bóldak A. *Sensation seeking in males involved in recreational high risk sports*. Biol. Sport. 2010; 27: 157–162.
10. Breivik G. *Personality, sensation seeking and risk taking among Everest climbers*. Int. J. Sport Psychol. 1997; 27(3): 308–320.

11. Fowler CJ, von Knorring L, Oreland L. *Platelet monoamine oxidase activity in sensation seekers*. Psychiatry Res. 1980; 3(3): 272–279.
12. Robinson DW. *Stress seeking: Selected behavioral characteristics of elite rock climbers*. J. Sport Psychol. 1985; 7(4): 400–404.
13. Levenson MR. *Risk taking and personality*. J. Pers. Soc. Psychol. 1990; 58(6): 1073–1080.
14. Kerr JH, Svebak S. *Motivational aspects of preference for and participation in risk and safe sports*. Pers. Individ. Differ. 1989; 10(7): 797–800.
15. Pervin LA. *Psychologia osobowości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne; 2002.
16. Lester JT. *A psychologist on Mt. Everest*. W: Meier JF. red. *High adventure outdoor pursuits*. Salt Lake City, UT: Brighton; 1980. S. 91–106.
17. Lester JT. *Wrestling with the self on Mount Everest*. J. Humanist. Psychol. 1983; 23(2): 31–41.
18. Rossi G. *Clinical investigation of psychological characteristics alpinists*. G. Med. Milit. 1967; 117(3): 272–280.
19. Bermúdez J. *Personality and health-protective behavior*. Eur. J. Pers. 1999; 13(2): 83–103.
20. Vollrath M, Knoch D, Cassano L. *Personality, risky health behavior, and perceived susceptibility to health risks*. Eur. J. Pers. 1999; 13(1): 39–50.
21. Vollrath M, Torgersen S. *Who takes health risks? A probe into eight personality types*. Pers. Individ. Differ. 2002; 32(7): 1185–1198.
22. Clarke S, Robertson IT. *A meta-analytic review of the Big Five personality factors and accident involvement in occupational and non-occupational settings*. J. Occup. Organ. Psychol. 2005; 78(3): 355–376.
23. Iverson RD, Erwin PJ. *Predicting occupational injury: The role of affectivity*. J. Occup. Organ. Psychol. 1997; 70(2): 113–128.
24. Judge TA. *Does affective disposition moderate the relationship between job satisfaction and voluntary turnover?* J. Appl. Psychol. 1993; 78(3): 395–401.
25. Castanier C, Le Scannf C, Woodman T. *Who takes risks in high-risk sports? A typological personality approach*. Res. Q. Exerc. Sport. 2010; 81(4): 478–484.
26. Slesman MR. *Comprehensive personality assessment of individuals in the high-risk sport of mountaineering*. Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering. 2004; 65(3-B): 1590.
27. Castanier C, Le Scannf C, Woodman T. *Mountaineering as affect regulation: The moderating role of self-regulation strategies*. Anxiety Stress Coping 2011; 24(1): 75–89.
28. Self DR, Henry ED, Findley CS, Reilly E. *Thrill seeking: The type T personality and extreme sports*. International Journal of Sport Management and Marketing 2007; 2(1–2): 175–190.
29. Kogan N, Wallach M. *Risk taking: A study in cognition and personality*. Nowy Jork: Holt, Rinehart & Winston; 1964.
30. Ryn Z. *Remarks on the personality of Polish climbers*. The Alpine Journal 1974; 79: 87–90.
31. Breivik G, Johnsen JH, Augestad T. *Sensation seeking in high, medium and low risk sports*. Oslo: Norwegian University of Sports and Physical Education; 1994.
32. Breivik G. *Personality, sensation seeking and risk taking among top level climbers, parachute jumpers and white water kayakers*. Oslo: Norwegian University of Sports and Physical Education; 1994.
33. Jackson J. *Personality and rock-climbing*. Research Papers in Physical Education. 1967; 5: 26–40.
34. Magni G, Rupolo G, Simini G, De Leo D, Rampazzo M. *Aspects of the psychology and personality of high altitude mountain climbers*. Int. J. Sport Psychol. 1985; 11: 12–19.

35. Vanek M, Hosek V. *Zur Persönlichkeit des Sportlers. (On the Personality of a Sports person)*. Schorndorf: Verlag Karl Hofmann; 1977.
36. Ogilvie BC. *The sweet psychic jolt of danger*. Psychology Today 1974; 8(5): 88–94.
37. Monasterio E, Almari YA, Mei-Dan O. *Personality characteristics in a population of mountain climbers*. Wilderness Environ. Med. 2014; 25(2): 214–219.
38. Llewellyn DJ, Sanchez X. *Individual differences and risk taking in rock climbing*. Psychol. Sport Exerc. 2008; 9(4): 413–426.
39. Cazenave N, Le Scanff C, Woodman T. *Psychological profiles and emotional regulation characteristics of women engaged in risk-taking sports*. Anxiety Stress Coping 2007; 20(4): 421–435.
40. Ewert AW. *Playing the edge: Motivation and risk taking in a high-altitude wilderness environment*. Environ. Behav. 1994; 26(1): 3–24.
41. Shapiro R, Siegel AW, Scovill LC, Hays J. *Risk-taking patterns of female adolescents: What they do and why*. J. Adolesc. 1998; 21(2): 143–159.
42. Jackson JSH, Maraun M. *The conceptual validity of empirical scale construction: The case of the Sensation Seeking Scale*. Pers. Individ. Differ. 1996; 21(1): 103–110.
43. Himelstein P, Thorne SB. *Relationship between Sensation Seeking Scale and a biographical inventory designed to predict risk-taking behavior*. Pers. Individ. Differ. 1985; 6(1): 121–122.
44. Horvath P, Zuckerman M. *Sensation seeking, risk appraisal, and risky behavior*. Pers. Individ. Differ. 1993; 14(1): 41–52.
45. Cooper ML, Agocha VB, Sheldon MS. *A motivational perspective on risky behaviors: The role of personality and affect regulatory processes*. J. Pers. 2000; 68(6): 1059–1088.
46. Cooper ML, Shapiro CM, Powers AM. *Motivations for sex and risky sexual behavior among adolescents and young adults: A functional perspective*. J. Pers. Soc. Psychol. 1998; 75(6): 1528–1558.
47. Fenichel O. *The Counter-Phobic Attitude*. Int. J. Psychoanal. 1939; 20: 63–274.
48. Woodman T, Cazenave N, Le Scanff C. *Skydiving as emotion regulation: The rise and fall of anxiety is moderated by alexithymia*. J. Sport Exerc. Psychol. 2008; 30(3): 424–433.
49. Ryn Z. *Swoistość procesów emocjonalnych u alpinistów*. Taternik 1970; 2: 52–57.
50. Ryn Z. *Z badań nad reakcjami emocjonalnymi u alpinistów*. Wych. Fiz. Sport. 1973; 1: 85–97.

Adres: Maria Flakus
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Psychologii
Uniwersytet Śląski w Katowicach
40-126 Katowice, ul. Grażyńskiego 53
e-mail: maria.flakus@us.edu.pl

Otrzymano: 18.06.2018
Zrecenzowano: 1.08.2018
Otrzymano po poprawie: 4.09.2018
Przyjęto do druku: 22.10.2018